

УДК 304.44+316.42

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЦАРИНІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ І СОЦІАЛЬНОГО КОНСТРУЮВАННЯ

Зуєв В.М.

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Національного технічного університету України
„Київський політехнічний інститут”*

В статті поняття соціальної технології визначається з огляду на специфіку соціальної інженерії і соціального конструювання.

В статье понятие социальной технологии определяется в связи со спецификой социальной инженерии и социального конструирования.

the concept of social technology is determined taking into account the specific of the social engineering and social constructing.

Ключові слова: технологія, соціальна технологія, соціальна інженерія, соціальне конструювання.

Актуальною проблемою сучасного наукового і філософського дискурсу є термінологічне вираження процесу впровадження соціальних технологій. Будь-яка технологія втілює соціальну форму практики, способи регулювання, контролю і управління взаємодією між предметом праці та знаряддям праці, його технологічним змістом. Під цим оглядом у „Словнику російської мови” С. Ожегова технологія постає сукупністю виробничих методів і процесів у певній галузі виробництва, тобто технологією виробництва загалом або технологією будь-якої царини його розгортання зокрема [8, 546].

У „Радянському енциклопедичному словнику” технологія визначається як своєрідна „технічна” наука: „Технологія (від грец. – мистецтво, майстерність, уміння і... логіка), сукупність методів допоміжних пристроїв обробки, виготовлення, зміни стану, властивостей, форм сировини, матеріалу..., здійснюваних в процесі виробництва продукції. Завдання технології як науки – виявлення фізичних, хімічних, механічних та ін. закономірностей з метою визначення і використання на практиці найбільш ефективних та економічних виробничих процесів” [17, 1330].

Аналогічним чином розглядається технологія й у вітчизняній довідниковій літературі. Оскільки це складне слово має іншомовне походження, доцільно передусім звернутися до словника іншомовних слів. Зокрема, в одному з таких словників, виданому в Києві 2000 року, зазначається: „Технологія (від *техно...* і *...логія*) – сукупність способів переробки матеріалів, виготовлення виробів, надання послуг; *процеси*, що супроводять ці види робіт” [15, 573].

У „Новому тлумачному словнику української мови” технологія визначається, з одного боку, як „сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь”, а також „навчальний предмет, що викладає ці знання, відомості” [7, 519]. А з другого боку, технологія – це „сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо” [7, 519].

Більш ґрунтовне тлумачення технології подається в одному із сучасних філософських словників, у якому вона постає як „складна, така, що розвивається система артефактів, виробничих операцій і процесів, ресурсних джерел, підсистем соціальних наслідків інформації, управління, фінансування та взаємодії з іншими технологіями” [13, 566].

Отже, якщо об’єктивною органічною передумовою технології є природні процеси, які зумовлюють її „речовинний каркас”, то відповідним соціальним аналогом технології є колективна суспільна практика, в якій матеріально-речовинні компоненти проявляються як „технологічна сила” з певним соціальним значенням. Суспільна практика об’єднує їх в одноцілість, яка утворює технологічний спосіб освоєння соціального простору [3, 25-26]. Як наслідок, у процесі розгортання інформаційної революції з’являється можливість поширити технологічний підхід на різні царини суспільного життя: економіку, політику, соціальне управління, освіту, виховання тощо. Водночас у кожній з них упровадження технології ґрунтується не на довільному узагальненні емпіричного досвіду, а на новітніх досягненнях науки і техніки.

Без сумніву, соціальні технології – це система процедур, методів, прийомів регулювання соціальних процесів і явищ. Але це поняття охоплює всі ці процеси та явища загалом. Отож, соціальні технології також треба розглядати в притаманній їм усезагальності. Під цим оглядом технології конкретної сфери життєдіяльності людини краще називати не соціальними технологіями загалом, а, наприклад, технологіями соціального планування, соціального управління, прийняття рішень тощо. Хоча всі вони й належать до соціальних технологій, різновиди яких розрізняються насамперед за сферами суспільного життя, в котрих ці технології реалізуються. Зокрема, „за допомогою соціальних технологій (глобальних, інформаційних, навчальних, впровадження, людинознавчих, політичних та ін.) можна своєчасно вирішувати соціальні конфлікти, знімати соціальну напругу, запобігати катастрофам, блокувати ситуації ризику, ухвалювати оптимальні управлінські рішення. Суть соціальних технологій можна зрозуміти як інноваційну систему методів виявлення і використання прихованих потенціалів соціальних систем, отримання суспільно корисного результату при найменших витратах” [3, 121].

У дослідженнях, в яких розглядаються соціальні технології, досить часто застосовується поняття „соціальна інженерія” – термін, що позначає „прикладну галузь інженерної діяльності, котра діагностує, конструює і регулює соціальні системи, „виправляє” та „лікує” їх, відновлює рівновагу індивіда із середовищем, приводить їх у відповідність з умовами, що змінилися, і цінностями життя людей” [21, 332]. На думку одного з творців соціальної інженерії і загалом інженерного напрямку в розвитку соціальних наук К. Попера, така діяльність насамперед передбачає проектування й управління соціальними інститутами. „Подібно до того, як основним завданням інженера-фізика є проектування, удосконалення і експлуатація машин, завдання соціального інженера полягає в проектуванні та реконструкції соціальних інститутів, а також в управлінні ними” [10, 76]. Окремі соціальні інститути – ось сфера діяльності соціального інженера, вважає К. Попер [11, 353]. Тому, на його думку, соціальний інженер повинен „дивитися на соціальні інститути з „функціонального” або „інструментального” погляду. Він бачитиме в них засоби для досягнення певної мети або вважатиме, що їх можна обернути на службу таким цілям...” [10, 77]. Відтак соціальний інженер безпосередньо зайнятий управлінням соціальними інститутами як особливими соціальними феноменами.

Діяльність соціального інженера пов'язана із застосуванням у соціальній сфері таких наукових знань, які передбачають розробку та впровадження соціальних технологій. Саме соціальна інженерія покликана інформувати суспільство про те, які кроки слід зробити, щоб уникнути, наприклад, економічної кризи або, навпаки, викликати її. Вона також повинна бути своєрідним механізмом реалізації соціальної відповідальності, за допомогою якого суспільне багатство могло би бути розподілене більш менш рівномірно. З огляду на це перспективи розвитку соціальної інженерії залежать від розв'язання низки проблем. Одна з них – необхідність більшої „технологічності” соціологічних досліджень, і як передумова – взаємодія соціологів та менеджерів, управлінців. Така взаємодія завбачує переведення висновків і рекомендацій соціологів на операційний рівень, їх перетворення в „прагматичне знання”, в доступну для управлінців та інженерів інформацію [2, 172].

Отож, розгляд наявних наукових досліджень із соціальної інженерії дозволяє констатувати, що поняття „соціальна інженерія” відтворює конкретні аспекти організації виробничої, передусім інженерної діяльності та інженерної справи загалом. Як зазначає Ю. Резнік, „у науковій літературі соціальна інженерія розуміється як сукупність підходів прикладних соціальних наук, орієнтованих на цілеспрямовану зміну організаційних структур та інститутів...”

У міру розвитку соціальної інженерії в ній поступово складається розподіл праці, що доводиться враховувати при визначенні основних напрямів спеціалізації. Умовно можна виділити чотири напрями: соціоінженерні дослідження (інженерний аналіз соціальних систем), проектно-конструкторська, організаційно-технологічна і консультативно-управлінська діяльність. У практичному сенсі вони є тим різновидом діяльності й послуг, який одержав назву інжинірингу. Соціальний інжиніринг як комплекс послуг, що надаються на комерційних засадах, щодо дослідження, проектування та обслуговування нових соціальних об'єктів у всьому світі визнається як одна з складових процесу управління. Кожен напрям соціоінженерної діяльності пов'язаний з управлінням і має свої відмітні особливості” [14, 14, 16].

А. Кравченко, вважає, що „соціальна інженерія як форма застосування соціологічного знання на практиці є гранично конкретною і прагматичною концепцією, заснованою на емпіричному матеріалі. ...Соціальна інженерія передбачає зміну організаційних структур та контроль за людською поведінкою” [4, 53].

Т. Буда наголошує, що „соціальна інженерія – вид, напрям діяльності, основним призначенням якої є регулювання соціальних відносин між різними соціальними групами,

розв'язання соціальних проблем, забезпечення ефективного впровадження соціальних резервів виробництва тощо на базі застосування результатів і рекомендацій соціологічних досліджень, вироблення соціальних проектів, соціальних технологій" [20, 203].

Оскільки найбільш важливими та спільними для будь-якої інженерної діяльності моментами є регулярне використання наукових знань, спеціальна професійна підготовка і практична робота, І. Попова робить висновок про те, що інженерна діяльність – „це такий вид професійно-практичної діяльності, завдяки якому соціально-наукове (зокрема, соціологічне) знання трансформується безпосередньо в перетворювально-практичну діяльність" [9, 229].

Проте сьогодні соціально-інженерна діяльність, масштаби розвитку якої ще є незначними, не забезпечена спеціалізованим проектуванням і відпрацьованими технологіями. Соціальне проектування та програмно-цільове управління багато в чому є ще справою майбутнього [14, 15]. „У міру розширення масштабів соціально-інженерної діяльності соціальне проектування і соціально-технологічна діяльність виокремлюються в самостійні спеціалізовані види науково-практичної діяльності, які створюють передумови для соціальної інженерії. З'являються спеціальні наукові дисципліни, котрі вивчають ці проблеми. Це теорія соціального проектування та теорія соціальних технологій, які поки що заледве розвиваються. Головна причина цього – низька затребуваність такого різновиду знань з боку головного суб'єкта управління – держави, громадянських інститутів суспільства. Дотепер навколо понять „соціальна інженерія" і „соціальні технології" йдуть дискусії, які багато в чому запізналися, а тому й безплідні. Питання це по своїй суті давно вирішене, запізнається тільки використання соціально-технологічних рішень" [3, 16].

Однак саме з „використанням соціально-технологічних рішень" справа не така вже й однозначна. В минулому столітті віра в те, що соціальна інженерія є не лише бажаною, але й можливою, сформувалася значною мірою під впливом того стилю, завдяки якому багато економістів інтерпретували функціонування ринку і процеси виробництва. Запропоновані ними концепції економічного гатунку породили ідеї, які далеко виходять за межі можливого. Вони стали тією сполучною ланкою, за допомогою якої були закладені та розроблені принципи державного втручання в економіку і побудови „держави загального добробуту". Деякі з цих економістів були радниками „соціальних інженерів", пропонуючи останнім способи маніпулювання системою, спрямовані на досягнення бажаних результатів. Завдяки цьому в „соціальних інженерів" виникла непохитна віра в те, що людина здатна перетворювати суспільство як їй заманеться. Політичні інститути, економічні системи, звичаї людей і навіть духовне життя суспільства та духовний світ особистості сприймалися як набір деталей дитячого конструктора, котрі можна знімати і переставляти на будь-який зразок, вибраний тими, хто володіє достатніми для цього волею та владою [6, 169]. Під цим оглядом і з'явилося негативне ставлення до соціальної інженерії, яке дотепер ґрунтується на її звинуваченні в антигуманному спрямуванні. Проте „характеристика „гуманна – антигуманна" зумовлена відмінністю варіантів її здійснення. Щодо „технологічності" соціальної інженерії (стандартизації, простоти, надійності), то вона (технологічність) не означає неодмінно підхід до людей як до „неживих предметів". Гуманістичність теж може бути технологічною, тобто передбачає використання деяких стандартних і надійних прийомів її забезпечення" [3, 16.].

Засади світосприймання прибічників „соціальної інженерії" і пов'язані з ним небезпеки зрозумів ще в середині XVIII століття А. Сміт. Представників такого світосприймання він назвав „людьми системи". З погляду вченого, „людина системи... здатна бути дуже мудрою в своїй власній пихатості, і часто вона настільки зачарована уявною красою свого власного плану управління державою, що не терпить анінайменшого відхилення від якої-небудь її частини. Вона прагне до її повного завершення в усіх частинах, незважаючи на те, що цьому можуть протидіяти серйозні інтереси або сильні забобони; вона, здається, вважає, що може розставити безліч людей – членів великого суспільства – з такою ж легкістю, з якою рука розставляє фігури на шахівниці. Вона не зважає на те, що якщо фігури на шахівниці не можуть рухатися інакше, як за помахом її руки, то на великій шахівниці людського суспільства в будь-якої фігури може бути свій власний принцип ходу, абсолютно відмінний від того, який вибирає для неї її законодавча влада" [16, 143].

Критикуючи соціальну інженерію за її утопічну природу, К. Попер застерігав, що прихильник соціальної інженерії, по-перше, не ставить питань про історичні тенденції або призначення людини, по-друге, вірить, що людина – господар власної долі, по-третє, покладається на те, що особистість може впливати на історію або змінювати її щодо поставлених цілей, подібно до того як людство вже змінило обличчя Землі, по-четверте, не вірить, що цілі нав'язані людству умовами або тенденціями історії, по-п'яте, вважає, що вони обираються або створюються самими людьми, подібно до того як постають нові ідеї, нові твори мистецтва, нові будинки, нова техніка. Внаслідок впливу на суспільство соціальних технологій і політичного втручання в економіку виникла нова соціальна система –

„інтервенціонізм”. Тому, робить висновок К. Попер, „Маркс недооцінив силу царства свободи і його шанси на перемогу над царством необхідності” [12, 128], не усвідомив найбільшої потенційної небезпеки, яка загрожує людській свободі. Як наслідок, марксистичні не спромоглися повновартісно усвідомити значення демократії.

Щодо соціального конструювання, то воно є таким різновидом інженерної діяльності, який безпосередньо пов'язаний із розгортанням у часі сукупності процедур, що дозволяють сформувати певну цілеспрямовану систему діяльності [5, 67-68].

Під впливом соціологічного підходу і методології управління соціальне конструювання конституювалося в самостійну форму управлінської діяльності. З погляду Ю. Рєзніка, соціальне конструювання та проектування як різновид соціоінженерної діяльності безпосередньо здійснюється на стадії підготовки управлінських рішень і постає у формі соціальних проектів, програм, планів та технологій. „Розробка соціальних проектів і технологій їх реалізації ставить достатньо високі вимоги до професійних якостей конструкторів або проектувальників. За своїм інтелектуальним змістом інженерно-конструкторська діяльність близька до наукової творчості. Інженер-конструктор повинен володіти багатим міркуванням і фантазією, гнучкістю та варіативністю мислення, розвиненим естетичним смаком, схильністю до новаторства” [14, 16].

Як данина часу, дотепер у вітчизняній науці й практиці управління замість терміну „соціальне конструювання” використовується поняття „соціальне проектування” [18; 19; 22], котре у виразноє „вид нетрадиційного проектування, в якому має місце не лише задум і розробка нових соціальних об'єктів (систем, структур, стосунків, нової якості життя), але й притому, з одного боку, *свідомо, на методологічній основі проводяться головні принципи і методи нетрадиційного проектування*, з другого – здійснюються зусилля, спрямовані на *утримання та реалізацію елементарних соціальних вимог і цінностей*” [23, 22-23]. Під цим оглядом соціальне проектування витлумачується переважно в традиціях методології проектування і соціальних наук. „Методологічна установка означає, що технологія соціального проектування має бути контрольована, тобто свідомо будується на підставі уявлень методології проектування і методології соціальних наук. Тільки в цьому випадку вдасться подолати два основні недоліки соціального проектування. Один недолік – низька проектна доцільність (соціальні проекти або утопічні, або підмінюються соціальними маніфестами, концепціями, програмами), інший – втрата соціальних параметрів, тобто специфічної соціальної позиції” [23, 20].

Водночас у кінці ХХ століття у філософському дискурсі з'явилося більш адекватне тлумачення соціального конструювання з огляду на застосування цього поняття в сучасній соціології знання. А завдяки відомій праці П. Бергера і Т. Лукмана „Соціальне конструювання реальності” термін „соціальне конструювання” став надто популярним у сучасній філософії й науці. Як наголошують самі дослідники, „оскільки будь-яке людське „знання” розвивається, передається і зберігається в соціальних ситуаціях, соціологія знання повинна спробувати зрозуміти процеси, за допомогою яких це відбувається і внаслідок чого „знання” виявляється само собою зрозумілою „реальністю” для пересічної людини. Інакше кажучи, ми вважаємо, що соціологія знання має справу з аналізом соціального конструювання реальності” [1, 13]. Підводячи підсумок проведеного дослідження, П. Бергер і Т. Лукман зазначають: „Соціологія знання розуміє людську реальність як реальність соціально сконструйовану. Оскільки конституювання реальності традиційно було центральною проблемою філософії, то в цього розуміння є філософські передумови. Позаяк в сучасній філософії є тенденція до тривіалізації цієї проблеми з усіма її питаннями, соціолог, до власного здивування, виявляє, що він є спадкоємцем філософських питань, якими вже не цікавляться самі професійні філософи” [1, 301].

Отже, в сучасному науковому і філософському дискурсі терміни „соціальна технологія”, „соціальна інженерія” і „соціальне конструювання” посідають особливе місце. Відповідно до притаманних їй змістовних особливостей соціальна технологія – цілісна система процедур, методів, прийомів регулювання соціальних процесів та явищ загалом. А ось соціальна інженерія переважно витлумачується як сукупність підходів прикладних соціальних наук, або прикладна соціологія, орієнтована на цілеспрямовану зміну організаційних структур, які визначають людську поведінку і забезпечують контроль за нею. Щодо соціального конструювання, то за допомогою цього поняття у виразнюється один з різновидів інженерної діяльності, який безпосередньо належить до соціального управління.

Література

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: „Медиум”, 1995. – 323 с.

2. Вишневский Ю.Р., Шапко В.Т. Социология. Курс лекций для технических вузов. – Екатеринбург: УГТУ-УПИ, 2007. – 279 с.
3. Иванов В.Н., Патрушев В.И. Инновационные социальные технологии государственного и муниципального управления. – М.: ЗАО „Издательство „Экономика”, 2001. – 327 с.
4. Кравченко А.И. Социология для экономистов: Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 336 с.
6. Ляхов И.И. Социальное конструирование. – М.: Мысль, 1970. – 105 с.
7. Мизес Л. фон. Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность. – М.: Дело, 1993. – 231 с.
8. Новий тлумачний словник української мови. У чотирьох томах / Укладачі: В.В.Яременко, О.М. Сліпушко. – К.: Вид-во „Аконіт”, 1999. Т.4. – 944 с.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Советская Энциклопедия, 1988. – 748 с.
10. Попова И.М. Социология: введение в специальность. Учебник. – К.: Тандем, 1997. – 303 с.
11. Поппер К. Ницета историцизма. – М.: Логос, 1993. – 148 с.
12. Поппер К. Открытое общество и его враги. В 2 т. – М.: Феникс, Международный фонд „Культурная инициатива”, 1992. – Т.1. – 464 с.
13. Поппер К. Открытое общество и его враги. В 2 т. – М.: Феникс, Международный фонд „Культурная инициатива”, 1992. – Т.2. – 528 с.
14. Ракитов А.И. Техника и технология // Философский словарь / Под.ред. И.Т. Фролова. – М.: Республика, 2001. – 719 с.
15. Резник Ю.М. Социальная инженерия в системе социологического образования. – Социс. – М., 1994. – № 5. – С.14-17.
16. Словник іншомовних слів / уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
17. Смит А. Теория нравственных чувств. – М.: Республика, 1997. – 352 с.
18. Советский энциклопедический словарь / Под ред. А.И. Прохорова. – М.: Советская Энциклопедия, 1987. – С.1330.
19. Социальное проектирование в сфере культуры: методологические проблемы. Теория. Методология. Практика. – М.: НИИ культуры, 1986. – 212 с.
20. Социальное проектирование // Ж.Т. Тощенко, Н.А. Аитов, Н.И. Лапин. – М., 1982. – 254 с.
21. Соціологія (навчально-методичний комплекс з вивчення курсу) / Укладач: Т.Й. Буда – Тернопіль: ТАНГ, 2004. – 212 с.
22. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
23. Тощенко Ж.Т. Социальное проектирование (методологические основы) // Общественные науки, – М., 1983. – № 1. – С.12-19.
24. Философия техники: история и современность / Отв. ред. В.М. Розин. – М., 1997. – 283 с.